

TERRA ERMA

*Nam Sibyllam quidem Cumis ego ipse oculis meis
uidi in ampulla pendere, et cum illi pueri dicerent:*
Σίβυλλα τί θέλεις; *respondebat illa: ἀποθανεῖν θέλω.*

A Ezra Pound,
*il miglior fabbro.**

* Afegeixo, a tall de complement, l'epígraf i la dedicatòria que encapçalen el poema d'Eliot, els quals no figuren a la traducció de Rosa Leveroni. [*Nota de l'editor.*]

I
L'ENTERRAMENT DELS MORTS

- L'Abril és el mes més cruel, fa sorgir
Lilàs de la terra morta, barreja
Record i desig, remou
Les febles arrels amb la pluja primaveral.
5 L'hivern ens manté abrigats, cobreix
La terra amb neu oblidosa, nodreix
Un poc de vida amb secs tubèrculs.
L'estiu ens sorprengué, venint damunt l'Starnbergersee
Amb un raig de pluja; ens aturarem dins la columnata
10 I anàrem pel sol cap a dins el Hofgarten,
I prenguérem cafè i parlàrem una hora.
Bin gar keine Russin, stamm' aus Litauen, echt deutsch.
I quan érem infants, estant a casa l'arxiduc,

En aquestes notes a peu del text faig constar els passatges del text mecanografiat per Rosa Leveroni a MC que van ser ratllats i corregits per Carles Riba; remarco els casos en què Riba sols va escriure les correccions al damunt o als costats del text de Leveroni, però sense ratllar-lo (s. r.) —tant les unes com les altres correccions van ser incorporades per Leveroni a M2. El signe [] indica que en el text de Leveroni hi havia un espai en blanc o que simplement no hi deia res. Faig constar els casos en què Riba havia proposat dues solucions per traduir un mot o un passatge. També assenyalo les poques variants significatives que hi ha entre, d'una banda, M2 i el text que Leveroni havia mecanografiat a MC, i, d'altra banda, les que hi ha entre M2 i les altres dues còpies, M3 i M4 (vegeu els criteris d'edició). Les citacions que faig del text original anglès són extretes de l'edició que Riba devia tenir al davant en corregir la traducció (la que es conserva a la seva biblioteca, a l'IEC: T. S. ELIOT, Collected Poems 1909-1935. Londres: Faber & Faber, 1946¹⁰). Els números inicials en negreta remetent als versos. [Nota de l'editor.]

Al damunt del títol del poema hi ha una nota manuscrita de Riba que diu: «Ull! Posar majúscula al començament de cada vers!» 1 fent 2 barrejant 3 remouent 5 cobrint — A M3 es canvia la correcció de Riba, cobreix, i es restaura el que havia escrit primer Leveroni: cobrint — A M4 consta: cobreix (de fet, cobreiat, corregit per cobreix) 6 oblidadissa, nodrint 7 xic 10 cap dins l'Hofgarten,

El meu cosí, va endur-se'm en un trineu,
15 I jo estava espantada. Digué, Maria,
Maria, agafa't fort. I davallàrem.
A les muntanyes us sentiü lliure.
Llegeixo gran part de la nit, i vaig al sud a l'hivern.

¿Quines són les arrels que s'arrapen, quines branques surten
20 D'aquest runam pedrenc? Fill de l'home,
No ho pots dir, ni suposar, perquè només coneixes
Un munt d'imatges trencades, on el sol bat
I l'arbre mort no dóna abric, ni el grill consol,
Ni la pedra seca remor d'aigua. Només
25 Hi ha ombra sota aquesta roca roja,
(Vine a l'ombra sota aquesta roca roja),
I et mostraré quelcom diferent tant de
La teva ombra que al matí camina darrera teu,
Com de la teva ombra que al vespre s'aixeca al teuencontre;
30 Et mostraré la por dins un grat de cendra.
*Frisch weht der Wind
Der Heimat zu.
Mein Irisch Kind,
Wo weilest du?*
35 «Em vas donar jacints, fa un any, per primera vegada;
Em deien la noia dels jacints.»
—Però quan tornàvem, tard, del Jardí dels Jacints,
Tu amb els braços plens i el cabell humit, jo no podia

14 emportar-se'm **15** Ell digué **17** En les muntanyes allà us sentiü lliures. — A MC Riba va afegir una coma després de muntanyes (angl.: In the mountains, there you feel free.) **18** Llegeixo molt a la nit (s. r.) i vaig cap al sud — A MC Riba va afegir una coma després de Llegeixo (angl.: I read, much of the night) **19** creixen (s. r.) **20** fora d'aquestes runes pedregoses? (s. r.) **22** trencades on el sol bat, **23** ombra (s. r.) — A MC Riba proposava dues solucions: abric / empar (angl.: shelter) **25** dessota **27** d'un i altra **28** ombra al matí caminant rera teu, **29** o la teva ombra al vespre alçant-se **35** «Vas donar-me **36** ells em **38** els teus braços plens i el teu cabell humit, no

Parlar i els ulls se m'afebliren, no era
40 Ni mort ni viu i no coneixia res,
Mirant dins el cor de la llum, el silenci.
Oed' und leer das Meer.

Madame Sosostri, vident famosa,
Tingué un mal refredat, no gens menys
45 És coneguda com la dona més sàvia d'Europa,
Amb un pervers joc de cartes. Aquí, ella digué,
Hi ha la vostra carta, el Mariner Fenici negat,
(El que eren els seus ulls ara són perles. Mireu!)
Aquí hi ha Belladonna, la Dama de les Roques,
50 La dama de les situacions.
Aquí hi ha l'home amb tres dogues, i aquí la Roda,
I aquí el comerciant borni, i aquesta carta,
Que és en blanc, és una cosa que ell porta a l'esquena
I que m'és defès de veure. No trobo
55 L'Home Penjat. Temeu la mort per l'aigua.
Veig multituds voltant dins un cercle.
Gràcies. Si veieu l'estimada senyora Equitone,
Digueu-li que dono l'horòscop jo mateixa:
S'ha d'anar amb tant de compte en aquests temps.
60 Ciutat irreal,
Sota la fosca boira d'una posta d'hivern,
Una multitud fluïa pel Pont de Londres, tanta gent,

39 els meus ulls s'afebliren — A MC Riba proposava dues solucions: se m'afebliren / no m'hi veien (*angl.*: my eyes failed) 40 res 44 un refredat, no obstant 45 d'Europa 46 un [] joc — A MC Riba proposava dues solucions: pervers / malvat (*angl.*: wicked) — Tot i que a M2 (i a M3 i M4) no consta la coma després d'Aquí, la transcripció ja que es tracta d'un error evident (a més, figurava en el text mecanografiat per Leveroni a MC). 48 (aquestes són les perles que foren els seus ulls. 49 Aquí està la Madona de 51 Aquí està 53 és quelcom 55 penjat. 56 multituds de gent voltant dins d'un 59 compte aquests 62 fluïa damunt el tants,

- Que no hauria cregut que la mort hagués desfet tanta gent.
Sospirs breus i infreqüents s'exhalaven
- 65 I tothom anava amb els ulls fits davant dels peus.
Fluïen costa amunt i King William Street avall,
Cap on Santa Maria Woolnoth tocava les hores
Amb un so mort a la darrera batallada de les nou.
Allí vaig veure un que coneixia i el vaig aturar cridant: «Stetson!
- 70 Vós, que éreu amb mi a bord, a Miles!
Aquell cadàver que plantàreu l'any passat en el vostre jardí,
¿Ha començat a brotar? ¿Florirà aquest any?
¿O la gelada sobtada ha torbat el seu llit?
Oh, aparteu el Gos lluny d'aquí, que és amic del homes,
- 75 Si no amb les ungles el tornarà a desenterrar!
Vós! hypocrite lecteur!—mon semblable,—mon frère!»

II UNA PARTIDA D'ESCACS

La cadira on ella seia, talment un tron brunyit,
Brillava sobre el marbre, on el mirall,
Sostingut per uns peus llavorats amb ceps i gotims

63 no hauria n'hagués desfets tants. **65** I cada home fixava els ulls davant els seus peus **66**. A MC *Leveroni* havia escrit: Fluïen costa amunt i avall King William Street,; *Riba*, amb un signe de canvi d'ordre entre avall i King William Street, havia corregit: Fluïen costa amunt i King William Street avall, (angl.: Flowed up the hill and down King William Street,); *Leveroni*, però, passarà malament la correcció a M2 en entendre que el signe abraçava també la conjunció i que hi ha abans d'avall, amb la qual cosa el vers li resultà: Fluïen costa amunt King William Street, i avall (que és el també figura a M3 i M4). He optat per transcriure la solució de MC amb la correcció de *Riba*. **67** Saint Mary **68** so esmortit damunt **69** i vaig aturar-lo **70** Vós el que estàveu amb mi a bord a Milas! **74** porteu el aquest amic **75**. les seves ungles el desenterrarà de nou! — A totes les còpies, sense correcció de *Riba* a MC, consta Sinó en lloc de Si no, un error evident que he esmenat. **77** parella a un tron polit, **78** resplendia damunt mirall

- 80 Des d'on guaitava un Cupidó daurat
 (Un altre amagava els ulls darrera l'ala)
 Duplicava les flames d'uns canelobres de set branques,
 Que reflectien llum damunt la taula, mentre,
 Per a trobar-la, s'aixecava el fulgor de les seves joies,
- 85 Escampades dels estoigs de setí, en gran profusió;
 En flascons d'ivori i de vidre acolorit,
 Destapats, sotjaven els seus estranys perfums sintètics,
 Ungüents, en pols o líquids —torbaven, confonien
 I negaven els sentits en aromes; remoguts
- 90 Per l'aire que entrava, fresc, per la finestra, pujaven,
 Engreixant les allargades flames de les bugies,
 Llançaven llur fum cap als revestiments,
 Removent el dibuix del sostre enteixinat.
 Un gran bosc submarí, alimentat amb coure,
- 95 Cremava, en verd i taronja, emmarcat per la pedra acolorida,
 I en la seva llum trista nedava un delfí esculpit.
 Damunt l'antic escalfapanxes es desplegava,
 Com una finestra que donés a l'escena silvestre,
 La metamorfosi de Filomela, pel bàrbar rei
- 100 Tan rudement forçada; però allí el rossinyol
 Omplia tot el desert amb veu inviolable
 I encara ella plorava i encara el món persegueix,
Bum-bum per les brutes orelles.

80 sotjava 81 es tapava 82 de canelobres de set branques 83 reflectint la llum damunt la taula mentre, 84 s'alçà la resplendor 85 des dels estoigs de setí escampats en gran — *La coma de després de setí no constava a MC i és afegida per Leveroni a M2 (figura també a M3 i M4) (angl.: From satin cases poured in rich profusion).* 86 dins flascons d'ivori i vidre 90 l'aire fresc de la finestra ascendien 91 nodrint 92 el seu fum cap el laquearia — *Escrit i ratllat per Riba a MC: enteixinats (angl.: laquearia)* 93 de l'enteixinat del sostre. 94 Enorme bosc submarí — *A MC Leveroni va escriure un interrogant amb llapis al capdavant del vers.* 97 desplegava 98 com finestra donant sobre 103 orelles brutes. — *A MC l'onomatopeia bum-bum està subratllada (indicant cursiva), però tant l'expressió com el subratllat han estat ratllats amb llapis per Leveroni. Al damunt, Riba hi va escriure: (?)*

- I altres monyons secs del temps
 105 Es contaven damunt les parets; formes d'ulls fits,
 Que s'abocaven, s'abocaven, fent emmudir la cambra reclosa.
 S'arrossegaven passes per l'escala.
 Sota la claror del foc, sota el raspall, el seu cabell
 S'expandia en punts de foc,
 110 S'abrandava en paraules, després podria estar salvatgement immòbil.

«Tinc els nervis malalts, aquesta nit. Sí, malalts: Queda't amb mi.
 Parla'm. ¿Per què no parles mai? Parla.
 ¿En què penses? ¿En què? ¿En què?
 No sé mai el que estàs pensant. Pensa.»

- 115 Penso que estem dins el clavegueró de les rates
 On els morts han perdut els ossos.

«Què és aquest soroll?»

El vent sota la porta.

«Què és aquest soroll, ara? ¿Què fa el vent?»

- 120 No res, et repeteixo, no res.

«¿No

Saps res? ¿No veus res? ¿No recordes
 Res?»

Recordo

105 es mostraven formes cridaneres (*s. r.*) **106** mirant enfora fixament fent **107** damunt l'escala. **109** punts ardents (*s. r.*) — A MC *Leveroni* havia escrit: punts ardents,; *sobre* ardents, sense ratllar la paraula, *Riba* va escriure: de foc, (*angl.*: fiery points). *El fet que Riba no ratllés l'adjectiu degué confondre Leveroni, que a M2 va transcriure: punts de foc, ardents. He optat per transcriure la solució de MC amb la correcció de Riba.* **110** llua dins les paraules, **113** En què estàs pensant? En què penses? En què? **114** Mai no sé **115** estem en **116** on els homes morts perderen els seus ossos. **119** Què està fent el vent? **120** No res, altra vegada, (*s. r.*)

- 125 Que el que eren els seus ulls ara són perles.
«¿Ets viu o no? ¿No hi ha res dins el teu cap?»
Però
Oh Oh Oh Oh aquest parrac de Shakespeare—
És tan elegant,
130 Tan intel·ligent
«¿Què faré ara? ¿Què faré?»
«Sortiré corrents, tal com vaig, i aniré pel carrer
Amb el cabell deixat anar, així. ¿Què faré demà?»
«¿Què farem mai?»
135 L'aigua calenta a les deu.
I si plou, un cotxe tancat a les quatre.
I jugarem una partida d'escacs,
Cloent uns ulls sense parpelles i esperant un tust a la porta.

- Quan el marit de Lil va ésser desmobilitzat, vaig dir—
140 Jo no em callo les coses, li ho vaig dir jo mateixa,
APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA
Ara torna Albert, arregla't una mica.
Ell voldrà saber què has fet dels diners que et va donar
Perquè et possessis unes dents. Te'ls va donar, jo hi era.
145 Fes-te-les treure totes, Lil, i posa-te'n un joc de boniques,
Ell va dir, ho juro, no et puc mirar.
I jo tampoc no puc, vaig dir, i pensa en el pobre Albert,
Ha estat a l'exèrcit quatre anys i vol passar-s'ho bé,

125 que això són perles que foren els seus ulls. **126** «Estàs viu o no? Hi ha quelcom
128 O O O O aquest Rag Shakesperia **132** com estic i caminaré **134** «Què farem
sempre nosaltres?» — A M4 es canvia la correcció de Riba i, en lloc de mai, consta:
avui **137** escacs **138** prement ulls (*s. r.*) damunt la porta **139** va sortir del servei,
140 coses, vaig dir-li a ella, jo **141**, PER FAVOR, **143** fet amb els diners que
va donar-te **144** algunes dents noves. Va fer-ho, jo **145** compra-te'n — A MC Riba
va escriure una clau amb un interrogant que abraça per damunt la primera part del
vers (*fins a Lil*). **146** digué no puc sofrir de mirar-te. **147** I tampoc puc jo **148** desitja

- I si tu no ho procures, d'altres ho faran, vaig dir.
 150 Oh, així estem, digué. Així estem, vaig dir.
 Aleshores ja sé a qui agrair-ho, digué i em mirà de dret als ulls.
 APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA
 Si això no t'agrada, fes-te'n el càrrec, vaig dir.
 D'altres el poden prendre i fer-lo seu, si tu no pots.
 155 Però si Albert se te'n va, no serà per no haver-te advertit.
 T'hauria de fer vergonya, vaig dir, de semblar tan antiquada.
 (I només té trenta-un anys.)
 No hi puc fer més, digué, posant la cara llarga,
 Són les píncoles que vaig prendre per fer-me'l perdre, va dir.
 160 (Ja en tenia cinc i gairebé va morir del Jordiet.)
 El farmacèutic va dir que tot aniria bé, però mai més no he estat la mateixa.
 Ai que ets ximple!, vaig dir.
 Bé, si Albert no et vol deixar estar tranquil·la, vet aquí, vaig dir,
 ¿Per què us casàveu si no volfeu criatures?
 165 APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA
 Bé, aquell diumenge Albert era a casa, tenien pernil calent,
 I em digueren que em quedés a sopar, perquè gaudís del plat calent.
 APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA
 APRESSA'T, SI ET PLAU, JA ÉS HORA

150 ella em digué. Alguna cosa d'això, vaig dir. — *Leveroni se salta aquest vers a M2, que tampoc no apareix a M3 i M4, però que sí que figurava a EA i MC.* **152**, PER FAVOR, **154** D'altres poden prendre'l i preferir-lo, (s. r.) **155** se t'allunya, **156** Hauries d'estar avergonyida, **157** (I ella només **158** No puc fer-hi més **159** per deslliurar-me'n, **160** (Ella ja en del petit Jordi.) **161** mai més he **162** Sou ximpler de debò, — A MC *Riba, havent ratllat el text de Leveroni suara transcrit, hi va escriure a sobre: (?) Ets una boja (angl.: You are a proper fool); al damunt d'aquesta correcció, i amb llapis, Leveroni hi va escriure la solució que he transcrit en el text, que és la que figura a totes les còpies posteriors.* **163** no vol deixar-te sola, aquí està això, **164** casàveu doncs, **165**, PER FAVOR, **166** casa seva, tenien [] — A MC, *havent deixat Leveroni el final de vers en blanc, Riba hi va escriure: pernil (?) calent, (angl.: hot gammon); a M2 Leveroni va mecanografiar el vers fins a casa, i amb llapis va escriure: tenien pernil calent., A M4 es canvia la correcció de Riba i, en lloc de calent, consta: cuit* **168**, PER FAVOR, **169**, PER FAVOR,

- 170 Bona nit, Bill. Bona nit, Lou. Bona nit, May. Bona nit.
Ta ta. Bona nit. Bona nit.
Bona nit, dames, bona nit, dolces dames, bona nit, bona nit.

III EL SERMÓ DEL FOC

- El pavelló del riu està enrunat: els darrers dits de fulla
S'arrapen i s'enfonsen dins la humida riba. El vent
175 Creua la terra bruna, que no se sent. Les nimfes han partit.
Dolç Tàmesi, corre suaument, fins que acabi el meu cant.
El riu no porta ampolles buides, papers de sandvitx,
Mocadors de seda, caps de cartró, puntes de cigarreta
O altres testimonis de les nits d'estiu. Les nimfes han partit.
180 I llurs amics, el dròpols hereus dels directores de la ciutat;
Han partit, sense deixar cap adreça.
Vora les aigües del Lemán em vaig asseure i vaig plorar...
Dolç Tàmesi, corre suaument, fins que acabi el meu cant,
Dolç Tàmesi, corre suaument, perquè no parlo ni alt ni massa.
185 Però darrera meu, dins una ràfega freda, sento
L'entrexocar dels ossos i el mig riure ofegat que es divulga d'orella a orella.

171 A MC (com també a EA), *Leveroni* havia barrejat aquest vers amb el següent, fent-ne un de sol. *Riba* en va fer la pertinent correcció. **172** senyores senyores
173 A MC, al damunt d'enrunat, *Riba* hi va escriure: (?) **175** terra fosca sense ésser sentit. **176** mentre acabi la meua cançó. **177** mig buides, papers dels sandvitxos,
178 A MC *Leveroni* havia escrit: puntes de cigarreta i *Riba*, en primera instància, havia ratllat el passatge; però després va desfer la correcció i hi va afegir una coma al final (angl.: cigarette ends [sense cap coma]). A M2 *Leveroni* primer va deixar el text en blanc i va afegir després el citat passatge amb llapis, sense la coma.
179 El punt de final de vers, tot i que no consta a M2 (ni a M3 ni M4), sí que l'havia escrit *Leveroni* a MC (i també es troba en l'original anglès). He optat per restaurar-lo. **180** els seus amics, **181** partit les adresses (sic) **182** A la vora vaig asseure'm **183** Dolç Tàmesi, corre suaument, mentre acabo la meua cançó. (Dono el text d'EA, ja que *Leveroni* es va saltar aquest vers a MC, on és transcrit per *Riba*). **186** l'ofegada rialleta divulgada

Una rata s'ha esmunyit quietament entre l'herba,
 Arrossegant el seu ventre llotós per la riba,
 Mentre jo estava pescant al brut canal
 190 En una tarda d'hivern, darrera la fàbrica del gas,
 Meditant sobre el naufragi del meu germà el rei,
 I sobre la mort del rei, el meu pare, abans d'ell.
 Blancs cossos nus damunt la terra baixa i humida
 I ossos llençats dins una golfeta baixa i seca,
 195 Remoguts només d'any en any, pel peu d'una rata.
 Però darrera meu, de temps en temps, sento
 El so de les botzines i dels motors que portaran
 Sweeney a Mrs. Porter, per primavera.
 Oh, la lluna brillava, clara, damunt Mrs. Porter
 200 I damunt la seva filla
 Es renten els peus amb soda,
Et O ces voix d'enfants, chantant dans la coupole!

 Tuit, tuit, tuit
 Iuc, iuc, iuc, iuc, iuc, iuc,
 205 Tan rudement forçada.
 Tereu.

187 s'esmunyí l'herba 188 damunt la riba 189 en el brut 190 hivern vora i darrera gas 191 rei 192 i en la mort 194 una petita golfa 195 per les potes de les rates.— A MC Riba, en primera instància, havia corregit el text de Leveroni, les potes de les rates, per la pota de la rata, però posteriorment va ratllar-ho i va escriure: pel peu d'una rata, que és la solució que adoptarà Leveroni (angl.: the rat's foot). — La coma de després d'any en any no constava a MC i l'afegeix Leveroni a M2. 198 Mrs. Porter a la primavera 199 Oh la lluna brillava resplendent 200 sobre 201 elles banyen els seus peus dins [] — A MC Riba va ratllar la preposició dins i va escriure al damunt: amb soda; Leveroni va afegir amb llapis, a la mateixa alçada del vers: de sífó, solució que ella mateixa rebutjarà a les còpies posteriors. — A M2 Leveroni va suprimir el possessiu seus, que Riba no havia ratllat, bé que per un simple lapsus de correcció, atès que, en els altres casos on apareixen aquestes formes adjectives supèrflues, Riba en va fer la pertinent esmena (sempre recollida per Leveroni a M2). 204 A MC (com a EA) Leveroni havia escrit: Bum, bum, bum, bum, bum, bum. Riba va posar un interrogant al capdavant del vers (angl.: Jug jug jug jug jug jug).

Ciutat irreal

- Sota la fosca boira d'un migdia d'hivern
Mr. Eugenides, el mercader d'Esmirna
210 Sense afaitar, amb la butxaca plena de panses
C.i.f., Londres: documents a la vista,
En un francès vulgar, va convidar-me
A dinar a l'Hotel de Cannon Street
Seguit d'una fi de setmana al Metropole.
- 215 A l'hora violeta, quan els ulls i l'esquena
S'alcen de damunt la taula, quan la màquina humana espera
Igual que un taxi esperant palpitant,
Jo, Tirèsias, encara que cec, palpitant entre dues vides,
Ancià amb arrugats pits de dona, puc veure
220 A l'hora violeta, a l'hora de la tarda que s'apressa
Cap a casa i que porta el mariner del mar a la llar,
La mecanògrafa a casa a l'hora del te, despara el seu esmorzar, encén
El fogó, i treu, preparant-les, viandes de llauna.
Defora la finestra, perillosament esteses,
225 Les seves combinacions assecant-se, tocades pels darrers raigs de sol,
Damunt el divà (a la nit el seu llit) s'amunteguen
Mitges, sabatilles, bruses i sostenidors.
Jo, Tirèsias, ancià amb mamelles arrugades,
Percebia l'escena i vaig predir la resta—
230 Jo també esperava el visitant esperat.
Ell, el jove granellut, arriba,
Un dependent d'un modest procurador, amb un mirar descarat,
Un dels de baix a qui el desvergonyiment va bé

209 botiguer — A MC *Riba accentua* Eugènides 213 al Cannon Street Hotel (*s. r.*)
214 d'un fi 215 En l'hora 217 engegat, (*s. r.*) 220 en l'hora violeta, en l'hora 222 a
casa a retira (*s. r.*) — A MC *Riba va afegir una coma després de* a casa (*angl.*: The
typist home at teatime). 223 preparant-les viandes 232 A MC *Leveroni va escriure*:
agent de finques i *Riba va posar un interrogant sobre* finques (*angl.*: house agent's
clerk).

- Com un barret de copa a un milionari de Bradford.
- 235 El moment és ara propici, com ell suposa,
 S'ha acabat el sopar, ella està fastiguejada i cansada,
 S'esforça a atreure-la a les carícies,
 Les quals no es refusen, per bé que no es desitgen.
 Ardent i decidit, ell escomet tot d'una;
- 240 Les mans exploradores no troben resistència;
 La seva vanitat no necessita resposta
 I la indiferència li és benvinguda.
 (I jo, Tirèsius, ho he hagut de sofrir tot abans,
 Representat en aquest mateix divà o llit;
- 245 Jo que he segut a Tebes sota la muralla
 I he caminat entre els més ínfims dels morts.)
 Concedeix un darrer bes condescendent
 I fa camí a les palpentes, trobant l'escala encara a les fosques...

- Ella es gira i mira un moment el mirall,
- 250 Adonant-se a penes que el seu amant se n'ha anat;
 El seu cervell deixa passar un pensament mig format:
 «Bé, ara ja està fet, i estic contenta que ja hagi passat.»
 Quan la dona bonica cedeix a la follia i
 Es passeja altra vegada sola per la seva cambra
- 255 S'allisa el cabell amb una mà maquina
 I posa un disc a la gramola.

«Aquesta música s'insinuà en mi damunt les aigües»
 I al llarg de l' Strand, Queen Victoria Street amunt.

236 avorrida i **238** quals, encara que no rebutjades, tampoc es — A M2 *Leveroni* va afegir una coma després de Les quals, que consta també a M3 i M4; com que no té cap raó de ser, ni gramaticalment ni semànticament, i sembla un error evident, he optat per suprimir-la. **239** assalta (s. r.) **242** l'indiferència és per ell benvinguda. **243** he hagut de sofrir-ho tot abans **249** es tomba **250** amb prou feines de la partença del seu amant **251** pensaments a mig formar **254** camina amunt i avall **255** es raspa-lla el cabell amb mà

O City, city, puc sentir alguna vegada
260 Prop d'un bar, a Lower Thames Street,
La queixa plaent d'una mandolina
I una gresca i una xerrameca des de dins,
On els pescadors mandregen al migdia: on les parets
De Magnus Martyr prenen
265 Un inexplicable esplendor de blanc i or jònics.

El riu sua
Oli i quitrà
Les barcasses a la deriva
Amb la marea baixa
270 Roges veles
De cara
A sotavent, balancejant-se damunt l'arbre pesant.
Les barcasses s'emporten
Troncs a la deriva
275 Cap avall per Greenwich arriben
Més enllà de l'Illa dels Gossos
Weilala leia
Wal·lala leilaila.

Elisabeth i Leicester
280 Batent els remes
La popa era bastida
Un petxina lluent
Roja i daurada
Les ràpides ones
285 Rullaven les dues ribes

259 Ciutat ciutat (*s. r.*) 261 A la tercera còpia, es canvia plaent per: planyent, mot que també consta a la quarta. 265 inexplicable (*Leveroni no hi va anteposar l'article un*) 272 sotavent (*Leveroni no hi va anteposar la preposició a*) 278 A MC *Leveroni havia accentuat leilailà* 285 abdues (*sic*)

El vent sud-oest
S'enduaia riu avall
El tritlleig de les campanes
Blanques torres

290 Weilala leia
Wal·lala leilailà.

«Tramvies i arbres polsosos.
Highbury m'infantà. Richmond i Kew
Em van desfer. A Richmond vaig alçar els genolls
295 Tombada al fons d'una estreta canoa.»

«Els meus peus són a Moorgate, i el meu cor
Sota els meus peus. Després del fet,
Ell plorà. Va prometre «hi tornarem»
No vaig fer cap comentari. De què em podia ofendre?»

300 «A Margate Sands.
Puc unir
No res amb no res.
Les ungles trencades de les mans brutes.
La meva gent, gent humil que res
305 No espera.»

Lal·la.
Vaig anar aleshores a Cartago.

287 s'enduaia avall el corrent **291** A MC Leveroni havia accentuat leilailà **293** va veure'm néixer **294** A MC Leveroni havia escrit: aixecar (mot que no va corregir Riba). **297** fet **298** Va prometre «començar de nou» (el text entre cometes, Leveroni el va escriure amb llapis; al damunt, Riba hi va apuntar: «hi tornarem» (?), que serà la solució que finalment adoptada a M2). **299** De què podia ofendre'm?» **304** A MC Leveroni havia escrit: família, família (no corregit per Riba) **306** A MC Leveroni havia accentuat Lal·là (en totes les còpies està escrit amb guió; però com que a l'original anglès hi diu: la la, em sembla clar que, en escriure Lal-la, Leveroni està pensant en la geminació, per la qual cosa ho regularitzo amb el punt volat).

Ardent, ardent, ardent, ardent
O Senyor Tu em tragueres
310 O Senyor Tu em tragueres

ardent.

IV MORT A L' AIGUA

Flebas el fenici, mort feia quinze dies,
Oblidà el crit de les gavines i la profunda maror
I el guany i la pèrdua.
315 Un corrent submarí
Arreplegà els seus ossos entre murmuris. A mida que pujava i queia
Passà les etapes de la seva vellesa i la seva joventut
Entrant dins el xuclador.
Gentil o jueu,
320 Oh tu que gires la roda mirant a barlovent,
pensa en Flebas que un dia fou alt i bell com tu.

V ALLÒ QUE EL TRO DIGUÉ

Després de la llum de la torxa roja, damunt cares suades
Després del glacial silenci en els jardins
Després de l'agonia en llocs pedregosos
325 Els crits i els plors
Presó i palau i retruny

309 vares treure'm 310 vares treure'm 312 un mort de quinze 313 les profundes onades del mar (s. r.) 316 bequejà els seus (s. r.) muntava i 317 vellor i juvenesa 321 que va ésser un temps alt i bell com ets tu. 322 llum roja de la torxa 323 gelat silenci dins els

Del tro de primavera damunt serres llunyanes
Ell que vivia és ara mort
Nosaltres que vivíem estem ara morint
330 Amb poca paciència.

Aquí no hi ha aigua, només roca,
Roca i aigua no, i el camí sorrenc
El camí que serpeja amunt entre les muntanyes
Que són muntanyes de roca sense aigua
335 Si hi hagués aigua hauríem d'aturar-nos i beure.
Entre la roca un no es pot aturar ni pensar
La suor és seca i els peus s'enfonsen a la sorra
Només que hi hagués aigua entre la roca
Muntanya morta boca de dents corcades que no pot escopir
340 Aquí no es pot estar dret, no es pot jeure ni seure
No hi ha ni silenci a les muntanyes
Només el tro sec i estèril sense pluja
No hi ha ni solitud a les muntanyes
Només rostres vermells, sorruts, que es mofen i rondinen
345 Des de les portes de les cases de fang clivellat
Si hi hagués aigua

I no roca
Si hi hagués roca
I també aigua
350 I aigua
Una deu
Un toll entre la roca
Si hi hagués solament el so de l'aigua

328 era vivent **329** érem vivents **330** un xic de — A MC *Riba proposava dues solucions*: poca / un poc de **331** sinó només roca **332** no i **333** camí serpentejant amunt **335** podríem **336** o pensar **337** estan dins **338** Si hi hagués aigua tan sols **340** restar ni jeure ni asseure's — *La coma de després de dret no constava a MC i l'afegeix Leveroni a M2.* **341** dins les **343** ni tan sols solitud (*sic*) dins **344** sinó rostres vermells i sorruts mofant-se i rondinant **353** hagués solament la remor

- I no la cigala
 355 I l'herba seca cantant
 Només el so de l'aigua damunt d'una roca
 Mentre el tord ermità canta en els pins
 Drip drop drip drop drop drop drop
 Però no hi ha aigua.
- 360 ¿Qui és el tercer que camina sempre al teu costat?
 Quan jo compto, només som tu i jo plegats
 Però quan miro endavant camí blanc amunt
 Sempre hi ha un altre que camina al teu costat
 Esmunyint-se embolcat en un mantell fosc, encaputxat
 365 No sé si és un home o una dona
 —Però ¿qui és aquell a l'altre costat teu?
- ¿Què és aquest so agut dins l'aire
 Murmuri de maternal lamentació
 ¿Qui són aquelles hordes encaputxades formiguejant
 370 Per planures inacabables, ensopegant en la terra clivellada
 Circumdada només per l'horitzó llis?
 Quina és la ciutat enllà de les muntanyes
 Espetecs i reformes i explosions dins l'aire violeta
 Torres en runes
 375 Jerusalem Atenes Alexandria
 Viena Londres
 Irreals

Una dona estengué el seu llarg cabell negre
 I tocà música en sordina damunt d'aquelles cordes

356 Sinó la remor de l'aigua damunt una **357** dins els **360** vora teu? **361** només hi ets — *A totes les còpies consta: conto, però és un error evident que he corregit per: compto (angl.: I count).* **363** altre caminant vora teu **364** embolcallat dins **368** lament **370** Damunt planures inacabables entropessant dins la **372** damunt (*s. r.*) **378** negre tivant (*sic*) **379** damunt aquelles

- 380 I rates-pinyades amb cares d'infant en l'aire violeta
 Xiulaven i batien llurs ales
 I s'arrossegaven cap per avall d'una paret ennegrida
 I hi havia en l'aire torres capgirades
 Tocant campanes rememoratives que retenien les hores
 385 I veus que cantaven de dins de les buides cisternes i dels pous exhaurits.

- En aquest racó enrunat entre les muntanyes
 En l'apagat clar de lluna, l'herba canta
 Damunt dels sepulcres remoguts, vora la capella,
 Hi ha la capella buida, casa només del vent.
 390 No té finestres i la porta branda,
 Els ossos secs no poden fer mal a ningú.
 Només un gall estava damunt la biga mestra
 Cocoricoc corococ
 En una lluur de llampec. Aleshores una ratxada humida
 395 Portant la pluja.

- Ganga fou submergida i les flàccides fulles
 Esperaven la pluja, mentre els núvols negres
 Es congriaven al lluny, damunt Himavant.
 La jungla s'ajupia, s'acotava en silenci,
 400 Aleshores el tro va parlar
 DA
Datta: ¿Què havem donat nosaltres?

381 les seves **382** A MC *Leveroni* havia escrit: cap per avall avall d'una paret, sense que ho corregís Riba (angl.: [they] crawled head downward down a blackened wall). **385** I les veus cantant des de dins i els pous — A MC *Riba* va posar un interrogant al capdavant del vers. **388** damunt els **392** la cimbrera — A MC *Leveroni* havia escrit: la cimbrera; Riba va corregir la i de cimbrera per una u, va subratllar la paraula i hi va posar un interrogant a la dreta (angl.: roofree). A M2 *Leveroni* ho canviarà per: viga mestra (sic), que també figura a les següents còpies. **394** resplendor del llamp. **396** submergit **398** en la llunyania **399** acotant-se

Amic meu, la sang que agita el meu cor
 La terrible audàcia d'una rendició momentània
 405 Que una era de prudència no pot retractar mai
 Per això, i per això solament hem existit
 El que no es trobarà en les nostres necrologies
 O en els record vestits per la benèfica aranya
 O sota els segells aixecats pel prim procurador
 410 A les nostres cambres buides.
 DA
Dayadhvam: He sentit la clau
 Girar dins el pany una vegada i girar una vegada només
 Pensem en la clau, cadascú dins la seva presó
 415 Pensant en la clau, cadascú confirma una presó
 Solament en caure la nit, rumors eteris
 Revifem un moment un desfet Coriolà.
 DA
Damyata: El vaixell responia
 420 Alegrement, a la mà experta en la vela i el rem
 El mar era en calma, el teu cor hauria respost
 Alegrement, quan fos invitat, batent obedient
 A les mans que dominen.

Vaig seure a la riba

425 Pescant, amb l'àrida plana darrera meu
 ¿Podré posar per fi les meves terres en ordre?
 London Bridge està caient, està caient, està caient
Poi s'ascose nel foco che gli affina

403 sang agitant **404** el terrible atreviment d'un rendiment momentani **405** A MC *Leveroni va escriure*: no pot mai retractar **406** per això i per *havem* — A MC *Leveroni va escriure una coma després de solament, que va suprimir a M2 (angl.: By this, and this only, we have existed)*. **407** no serà trobat **410** en les **413** voltar dins el pany voltar una vegada i una vegada més **414** cada hu en (*sic*) **415** cada hu (*sic*) **416** remors etèries **420** amb la vela **421** respós (*sic*) **423** mans dominadores. **424** damunt la **426** finalment

Quando fiam uti chelidon — Oh oreneta, oreneta
430 *Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie*
Aquests fragments els he recollits enfront de les meves runes
Llavors et donaré el que t'escau. Hièronymo torna a ésser boig.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih

431 enfront les 432 està foll altra vegada.

NOTES SOBRE LA TERRA ERMA

No solament el títol sinó també el pla i una bona part del simbolisme incidental del poema foren suggerits pel llibre de Miss Jessie L. Weston sobre la llegenda del Grial: *From Ritual to Romance* (Cambridge). Veritablement li tinc un deute tan gran, que el llibre de Miss Weston elucidarà les dificultats del poema molt millor que les meves notes poden fer-ho; i jo el recomano (a part del gran interès del llibre per ell mateix) a tot aquell que pensi que aquesta elucidació val la pena. A un altre obra d'antropologia li tinc un deute d'una manera general, una obra que ha influït profundament la nostra generació; em refereixo a *The Golden Bough*; he fet ús especialment dels dos volums *Adonis*, *Attis*, *Osiris*. Tot el que coneix aquestes obres reconeixerà immediatament en el poema certes referències a les cerimònies de la vegetació.

I. L'ENTERRAMENT DELS MORTS

Vers 20. Cf. Ezequiel II, i.

23 Cf. Eclesiastès XII, v.

31 V. *Tristan und Isolde*, I, vv. 5-8.

42 Id. III, v. 24

46 No estic familiaritzat amb la composició exacta del joc de cartes del Tarot, del qual m'he separat d'una manera patent per a seguir la meva pròpia conveniència. L'Home Penjat, un membre del joc tradicional, omple el meu propòsit de dues maneres: a causa que està associat en el meu pensament amb el Déu Penjat de Frazer, i perquè jo el relaciono amb la figura encaputxada en el passatge dels deixebles d'Emmaus en la Part V. El Mariner Fenici i el Mercader apareixen més tard; també «les multituds de gent», i Mort en l'aigua és executat en la Part IV. L'Home amb Tres Dogues (un membre autèntic de les cartes del Tarot) el relaciono més aviat arbitràriament, amb el Rei Pescador mateix.

60 Cf. Baudelaire:

*Fourmillante cité, cité pleine de rêves,
Où le spectre en plein jour raccroche le passant.*

63 Cf. *Inferno*, III, 55-57:

*si lunga tratta
di gente, ch'io non avrei mai creduto
che morte tanta n'avesse disfatta.*

64 C. *Inferno*, IV, 25-27:

*Quivi, secondo che per ascoltare,
non avea pianto, ma' che di sospiri,
che l'aura eterna facevan tremare.*

68 Un fenomen que jo he observat sovint.

74 Cf. el Dirge en el *White Devil* de Webster.

76 V. Baudelaire, Prefaci a *Les Fleurs du Mal*.

II. UNA PARTIDA D'ESCACS

77 Cf. *Antony and Cleopatra*, II, ii, v. 190.

92 Laquearia. V. *Eneida*, I, 726;

dependent lychni laquearibus aureis incensi, et noctem flammis funalia vincunt.

98 Escena selvàtica. V. Milton, *Paradise Lost*, IV, 140.

99 V. Ovidi, *Metamorfosis*, VI, Filomela.

100 Cf. Part III, v. 204.

115 Cf. Part III, v. 195.

118 Cf. Webster; «està encara el vent en aquesta porta?».

126 Cf. Part I, v. 37, 48.

138 Cf. la partida d'escac en *Women beware Women* de Middleton.

III. EL SERMÓ DEL FOC

176 V. Spenser, *Prothalamion*.

192 Cf. *The Tempest*, I, ii.

196 Cf. Marvell, *To His Coy Mistress*.

197 Cf. Day, *Parliament of Bees*:

*When of the sudden, listening, your shall hear,
A noise of horns and hunting, which shall bring
Ateon to Diana in the spring,
When all shall see her naked skin...*

(Quan tot d'una, escoltant, sentireu,
Una remor de corns i de cacera, que portarà
Acteó vers Diana en la primavera,
On tots veuran la seva pell nua...)

- 199 No conec l'origen de la balada de la que aquests versos són presos: va ser-me enviada de Sydney, Austràlia.
- 202 V. Verlaine, *Parsifal*.
- 210 Les pances eren cotitzades a un preu «ports i assegurances pagats fins a Londres»; i el coneixement d'embarc, etc., havia d'ésser entregat al comprador al pagament de la lletra a la vista.
- 218 Tirèsias, encara que un mer espectador i no un «caràcter», és, però, el personatge més important del poema unint tota la resta. Com el comerciant borni, venedor de pances, es barreja amb el Mariner fenici, i aquest darrer, no és del tot diferenciat de Ferran, Príncep de Nàpols, així, totes les dones són una dona, i els dos sexes es troben en Tirèsias. El passatge complet d'Ovidi és d'un gran interès antropològic:
- ... Cum Iunone iocos et «maior vestra profecto est
 Quam, quae contingit maribus», dixisse, «voluptas». *Illa negat; placuit quae sit sententia docti
 Quaerere Tiresiae: venus huic erat utraque nota.
 Nam duo magnorum viridi coeuntia silva
 Corpora serpentum baculi violaverat ictu
 Deque viro factus, mirabile, femina septem
 Egerat autumnos; octavo rursus eosdem
 Vidit et «est vestrae si tanta potentia plagae»,
 Dixit «ut auctoris sortem in contraria mutet,
 Nunc quoque vos feriam!» percussis anguibus isdem
 Forma prior rediit genetivaque venit imago.
 Arbiter hic igitur sumptus de lite iocosa
 Dicta Iovis firmat; gravius Saturnia iusto
 Nec pro materia fertur doluisse suique
 Iudicis aeterna damnavit lumina nocte,
 At pater omnipotens (neque enim licet inrita cuiquam
 Facta dei fecisse deo) pro lumine adempto
 Scire futura dedit poenamque levavit honore.*
- 221 Això pot semblar no tan exacte com els versos de Safo, però jo tenia al pensament l'«estivador» (*sic*) o el pescador de «bot» que torna en caure la nit.
- 253 V. Goldsmith, la cançó en *The Vicar of Wakefield*.
- 257 V. *The Tempest*, com més amunt.
- 264 L'interior de St. Magnus Martyr és al meu entendre un dels millors entre els interiors de Wren. Vegi's *The Proposed Demolition of Nineteen City Churches* (P. S. King & Son, Ltd.).

- 266 La cançó de les (tres) filles del Tàmesi comença aquí. Des del vers 292 al 306 incluiu elles parlen per torn. V. *Götterdämmerung*, III, i: Les filles del Rhin.
- 279 V. Froude, *Elizabeth*, vol. I, cap. iv, lletra de De Quadra a Felip d'Espanya:
«A la tarda estàvem en una gabarra (sic), mirant els jocs en el riu. (La reina) estava sola amb Lord Robert i jo a popa, quan començaren a dir tonteries, i anaren tan lluny que Lord Roberi digué finalment quan jo era allí que no hi havia motiu perquè ells no es poguessin casar si a la reina li plaïa.»
- 293 Cf. *Purgatorio*, V, 133:
*«Ricorditi di me, che son la Pia;
 Siena mi fe', disfecemi Maremma.»*
- 307 V. St. Agustí, *Confessions*: «Aleshores vaig anar a Cartago, on una caldera d'amors profans cantava sempre en les meves orelles.»
- 308 El text complet del Sermó del Foc de Buda (que correspon en importància al Sermó de la Muntanya) del qual són tretes aquestes paraules, es trobarà traduït en l'obra de Henry Clarke Warren *Buddhism in Translation* (Harvard Oriental Series). Mr. Warren fou un dels grans pioners dels estudis búdics a Occident.
- 309 De les *Confessions* de Sant Agustí altra vegada. La col·locació d'aquests dos representants de l'ascetisme oriental i occidental, com a culminació d'aquesta part del poema, no és accidental.

V. ALLÒ QUE EL TRO DIGUÉ

En la primera part de la Part V tres temes són emprats: el viatge a Emmaus, l'accés a la Capella Perillosa (vegi's el llibre de Miss Weston) i la present decadència de l'Europa oriental.

- 357 Aquest és el *Turdus aonalaschkae pallasii*, el tord ermità que vaig sentir al Comtat de Quebec. Chapman diu (*Handbook of Birds of Eastern North America*): «on es troba millor és en les amagades terres boscoses i en les soletats (sic) espesses... Les seves notes no són remarcables per la varietat o el volum. però per la puresa i dolcesa del to i l'exquisita (sic) modulació, són inigualables». La seva cançó de «l'aigua que goteja» és justament celebrada.
- 360 Els versos que segueixen foren estimulats per la relació d'una de les expedicions antàrtiques (he oblidat quina, però crec que és una de les de Shackleton): s'explicava que la partida d'exploradors, al límit de les seves forces, tenia la il·lusió constant que hi havia *un membre més* dels que en l'actualitat es podien comptar.

367-377 Cf. Herman Hesse, *Blick ins Chaos*: «Shon ist halb Europa, schon ist zumindest der halbe Osten Europas auf dem Wege zum Chaos, fährt betrunken im heiligen Wahn am Abgrund entlang und singt dazu, singt betrunken und hymnisch wie Dmitri Karamasoff sang. Ueber diese Lieder lacht der Bürger beleidigt, der Heilige und Seher hört sie mit Tränen.»

402 «Datta, dayadhvam, damyata» (Donar, simpatitzar, controlar). La falla del significat del Tro es troba en *Brihadaranyaka-Upanishad*, 5, 1. Es troba una traducció en *Sechzig Upanishads des Veda*, p. 489.

408 Cf. Webster, *The White Devil*, V, vi:

...they'll remarry

Ere the worm pierce your winding-sheet, ere the spider
Make a thin curtain for your epitaphs.

(...es tornaran a casar

Abans que el cuc traspassi la vostra mortalla, abans que l'aranya
Faci una prima cortina per als vostres epitafis.)

412 Cf. *Inferno*, XXXIII, 46:

ed io sentii chiavar l'uscio di sotto
all'orribile torre.

També F. H. Bradley, *Appearance and Reality*, p. 346: «Les meves sensacions externes no em són menys secretes que els meus pensaments o els meus sentiments. En cada cas la meva experiència cau dins el meu propi cercle, un cercle clos a l'exterior; i amb tots els seus elements de la mateixa manera, cada esfera és opaca per a les altres que la rodegen... Resumint, mirada com a una existència que apareix dins una ànima, tot el món per a cada una és particular i propi per aquella ànima.»

425 V. Weston: *From Ritual to Romance*; capítol sobre el *Rei Pescador*.

428 V. *Purgatorio*, XXVI, 148:

«Ara vos prec per aquella valor
que vos guida al som de l'escalina,
sovegna vos a temps de ma dolor.»

Poi s'ascose nel foco che gli affina.

429 *Pervigilium Veneris*. Cf. Filomela en les Parts II i III.

430 V. Gerard de Nerval, sonet «El Desdichado».

432 V. *Spanish Tragedy* de Kyd.

434 Shantih. Repetit com aquí, una forma final d'un Upanishad. «La Pau que sobrepassa el concíement» és la nostra equivalència a aquesta paraula.